

ETÜD JANRININ SƏCİYYƏVİ CƏHƏTLƏRİ

*Quliyeva Ülviyyə Elburus qızı**Gəncə Dövlət Universiteti*ulviyye.quliyeva85@rambler.ru

Xülasə: *Etüd- ifanın müəyyən bir texniki üsulunun istifadəsinə əsaslanan və ifağının bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün yazılmış instrumental pyesdir. Müxtəlif tarixi dövrlərdə görkəmli bəstəkarlar tərəfindən yaradılan etüdlər fortepiano ifaçılığının tədrisi prosesində yüksək bədii və texniki əhəmiyyət kəsb edirlər.*

Təqdim olunan məqalədə etüd janrının xüsusiyyətləri haqqında bəhs edilmiş, onun tədrisi metodikası geniş araşdırılmışdır.

Açar sözlər: etüd, texniki məşğələ, fortepiano, musiqi

Ключевые слова: этюд, технические упражнения, фортепиано, музыка

Key words: etude, technical exercises, piano, music

“Etüd” termini fransız dilində “öyrənmək” və ya “öyrətmək” mənasını verən “etude” sözündən götürülmüşdür. Qeyd etmək lazımdır ki, incəsənətin müxtəlif növlərində etüd termini konkret bir məsələnin həyata keçirilməsində istifadə edilir. Musiqi sənətində etüd - hansısa bir texnika növünün daim istifadə olunduğu kiçik musiqi parçasıdır.

Elmi araşdırmalardan məlumdur ki, hər hansı bir alətdə ifa üsullarının öyrənilməsinə istiqamətlənən, konkret olaraq “etüd” kimi adlanmayan musiqi əsərləri hələ XVI əsrdən mövcud idi.

XIX əsrə kimi instrumental “çalışmalar” və digər didaktik musiqi materialları çox müxtəlif idilər. Erkən çalışma məcmuə və dərslikləri məşhur bəstəkarların sadə pyeslər və şedevrlərindən ibarət idilər. Burada əsərlərin yerləşmə sırası sadədən mürəkkəbə doğru, həmçinin, qarışıq olurdu. Belə ki, İ.S.Baxın dördcildli “Klavir üçün çalışmalar” adlı məcmuəsi (Clavier-Ubung, 1726-1730) həm sadə pyeslər həm də böyük və çətin Qoldberq variasiyalarından ibarətdirlər.

Mövzu ilə bağlı elmi araşdırmalar göstərir ki, XIX əsrin əvvəlində fortepianonun ev aləti kimi məşhurluğunun artması ilə əlaqədar olaraq vəziyyət dəyişir. Forteplano ifaçılığının tədrisi üzrə təlimati çalışmalalar kifayət qədər yayılmış hala çevrilir. M.Klementinin “Parnasa pillə” (“Gradus ad Parnassum” 1817–1826), İ.Kramerin əsərləri (1804–1810), İ.Moşelesin etüdləri (əs.70, 1825) xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər. Bu əsərlərin çoxu musiqinin texniki tərəfinə yönəlmiş və ictimai ifa üçün nəzərdə tutulmamışlar.

Musiqi janrı kimi etüdün çiçəklənməsi XIX əsrin ikinci yarısı-XX əsrin əvvəlinə təsadüf edir. Musiqi etüdünün inkişafında çex bəstəkarı K.Çerni (1791–1857) böyük rol oynamışdır: “*Onun əsərləri XIX əsrin birinci yarısı fortepiano texnikasının əsil ensiklopediyasıdır*” [5,56].

Qeyd edək ki, özünün təlimati çalışma və etüdlərini yaradəkən K.Çerni texniki məsələnin maksimal dərəcədə aydın qoyulmasına can atır. “Prelüd və kadensiya formasında 48 etüd” əs.161, “Stakkato və legato məktəbi” əs.335, “Cəldlik məktəbi” əs.299, “Bəzək, forşlaq, mordent və trellər məktəbi” əs.335, “Virtuozluluq məktəbi” əs. 365, əs. 740 və s. məşhur etüd məcmuələri fortepiano ifaçılığının tədrisi prosesinin müxtəlif mərhələlərində daim istifadə olunan vacib əsərlərdəndir.

Etüd bəstələnməsinin klassik ənənəsindən romantikə doğru özünəməxsus keçid bəndi danimarkalı bəstəkar və pianoçusu L.Şittenin (1848-1909) yaradıcılığı hesab edilir. Şittenin əsərləri sırasında musiqi məktəblərinin repertuarına daxil olan asan əsərlər daha çox sevilirlər.

Tədrisən etüdün tədris materialı və onun məqsədləri artaraq müxtəlifləşdi, ifaçıya texniki ilə yanaşı, həmçinin bədii, obrazlı-emosional qida verən formaları aldı. Beləliklə, etüd təlimati əsərdən bədii-konsert əsərinə çevrildi. Etüdün təkamülünə dahi macar bəstəkarı və pianoçusu F.List (1811-1886) təsir etmişdir. Onun etüdləri məzmununa görə çoxşaxəli, texniki vasitələrin istifadə diapazonuna görə parlaq və genişdirlər. Öz etüdlərində List alətə yeni münasibət yaradaraq inkişaf etdirir, yeni səs imkanları ixtira edir. Onun yaradıcılığında səciyyəvi, proqramlı etüdlərin yaradılması ənənəsi parlaq səviyyədə təcəssüm etmişdir. Buna misal "Gənclik etüdləri" və sonralar bu etüdlərin əsasında yazılmış "12 Transsendental etüd" məcmuəsidir. Transsendental ifa dedikdə List virtuozluğun əsl mənasını, yəni musiqi əsərini onun bütün parlaqlığı və tərəvətliliyi ilə ifa etmək, fortepiano arxasında bədii düşünmək, texnikanı poetik ideyanın köməkçisinə çevirmək bacarığı nəzərdə tuturdu.

F.List ilə birgə dahi Polşa bəstəkarı, pianoçusu və pedaqoqu F.Şopen də (1810-1849) fortepiano musiqisinin yeni növü olan konsert etüdünün yaradıcısı olmuşdur: *"Bütün klavir musiqisinin əsrlər boyu yığılmış təcrübəsinə söykənərək, Şopen öz dövrünün texniki nailiyyətlərindən geniş istifadə edirdi, lakin texniki tərəfi bədiidən heç bir yerdə ayırmırdı. Şopeninin etüdündəki musiqi obrazların məzmunluğu və poetikliyi musiqinin çalışma növünü böyük sənət səviyyəsinə qaldırmışdır"* [4, s. 185-186].

Şopenin bəstələdiyi 27 etüdün hər biri poetik obraza maksimal dərəcədə müvafiq olan müəyyən faktura tipi, texniki üsulu özündə əks etdirir. Bu yaradıcı məsələnin həllində bütün vasitələr kompleks- janr əlaqələri, harmoniya, dinamika, pedalizasiya iştirak edir.

XX əsrin əvvəlində fortepiano etüd janrının üslubunda onların bədii məzmununun və metodiki əhəmiyyətində dəyişikliklər baş verir. Etüdün virtuoz dolğunluğu səs enerjisi, ritmik dəqiqlik, dinamik güc ilə zənginləşərək yeni dövrün ruhuna cavab verir. Forteplano yaradıcılıqları yeni dövrün bədii-estetik görüşlərini əks etdirən A.Skryabinin, P.Çaykovskinin, İ.Stravinskinin, K.Debüssinin, S.Prokofyevin və s. bəstəkarların etüdləri bu qəbildən olan əsərlərdəndir.

Müasir dövrdə də bəstəkarların yaradıcılığında etüd janrı özünəməxsus yer tutur. Etüdün janr kimi təlimati pyesdən konsert planlı yüksək bədii əsərə qədər olan tarixi inkişafının zəngin təcrübəsi müasir bəstəkarlara musiqi ifaçılığının bədii və texniki məsələlərinin vəhdətinə nail olma kimi çətin problemi həll etməyə köməklik edir. Bu problemin həllində bədii-texniki prinsiplillik etüd kimi heyvətəmiz musiqi janrının bədii cəhətdən dərk edilməsi üçün geniş imkanlar yaradır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan musiqi sənəti sahəsində etüd janrı məlum uğurlar əldə etmişdir: *"Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında etüd janrı Avropa və rus bəstəkarlarında olduğu qədər geniş mövqeyə sahib olmasa da, sırf ifaçılıq sənətinin formalaşmasının ilkin mərhələsində mühüm önəm daşıyan nümunələr yaranmışdır. Azərbaycan bəstəkarlarından E.Nəzirova, F.Quliyeva, Ə. Əzizov, Ə.Abbasov, Niyazi bu janra müraciət edərək onun maraqlı nümunələrini yaratmağa nail olmuşlar"* [6, s.145].

Etüdlər üzərində iş pianoçuda dəqiq ritm, metroritmin intizamlılığı bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan yaradır. Aydın vahid pulsasiya eyni dərəcəli aydın motor təsəvvürlərini, eyni zamanda, barmaq hamarlığını şərtləndirir. Etüdlər texniki inkişaf üçün əlverişli material

ehtiva etməklə yanaşı, ifaçılar qarşısında müxtəlif artikulyasiya məsələləri qoyur. Onlar etüd janrında yazılan əsərlərin məqsədini keçirmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Fortepiano ifaçılığının tədrisi metodikası tələbələrin iş prosesinə müxtəlif növ fortepiano fakturasının mənimsənilməsi və bu və ya digər əsərlərdə çətin hissələrin ifa edilməsinin hazırlığı üçün təlimati material daxil edir. Etüdlər fortepiano ədəbiyyatının müxtəlif üslubları üçün səciyyəvi olan faktura elementlərinin mənimsənilməsində hazırlıq funksiyasını daşıyırlar.

Məsələn, K.Çerninin etüdlərini öyrənməklə tələbə V.A.Motsartın, M.Klementinin, L.V.Bethovenin sonalarını, M.Moşkovskinin, F.Şopenin və s. konsert etüdlərini ifa etməyə hazırlaşır.

Tələbəyə etüd üzərində iş aparılmasının aydın və dəqiq planını vermək, etüdü bütövlükdə və ya ayrı-ayrı çətin hissələrinin öyrənilməsində bu və ya digər öyrənmə üsullarını necə və hansı ardıcılıqla istifadə etməyi göstərmək lazımdır.

Bununla bərabər müəllim əldə olunmuş təcrübə əsasında tədricən tələbəni sərbəst işləməyə öyrətməlidir. Bu məqsəd ilə, məsələn, vaxtaşırı əvvəllər öyrənilmiş etüdlərə bənzər etüdlərin öyrənilməsi və bu zaman etüdü əvvəlki üsul ilə öyrənilməsinin tələbəyə qeyd olunması kifayət qədər faydalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, etüdlərin seçimi təsadüfi xarakter daşımamalı, hər bir tələbənin fərdi xüsusiyyətlərinin və onunla bir neçə aylıq iş planının ciddi şəkildə düşünülməsinin nəticəsi olmalıdır.

Tədris prosesinin ilk illərindən tələbəni not yazısının diqqətli və dəqiq oxunmasına, lazımi applikaturanın götürülməsinə, bütün müəllif şərhlərinin yerinə yetirilməsinə öyrətmək lazımdır.

Etüdlərin əsasında tələbəyə öyrənilmiş materialı uzun müddətli olaraq yaddaşda və "barmaqlarda" saxlamaq bacarığını aşılamaq lazımdır. Müxtəlif növ fortepiano texnikasına aid 4-5 etüdü ardıcıl ifası fiziki dözümlülüyn inkişafının hazırlıq məşğələsidir. Bu proses tələbəni imtahanlarda, sonra isə konsertlərdə nisbətən daha böyük proqramı ifa etməyə hazırlayır.

Beləliklə, fortepiano ifaçılığının tədrisi metodikası tələbələrin iş prosesinə müxtəlif növ fortepiano fakturasının mənimsənilməsi və bu və ya digər əsərlərdə çətin hissələrin ifa edilməsinin hazırlığı üçün təlimati material daxil edir. Etüdlər fortepiano ədəbiyyatının müxtəlif üslubları üçün səciyyəvi olan faktura elementlərinin mənimsənilməsində hazırlıq funksiyasını daşıyırlar.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

8. Dadaşova M. Məqalələr toplusu. Bakı, "ADPU" nəşriyyatı, 2019, 308 s.

9. Məmmədova İ. Musiqi pedaqogikası. Bakı "ABU", 2009, 214 s.

Rus dilində:

10. Кенгерлинская Т. Музыкальная педагогика. Баку, "РЦСС НАНА", 2004, 252 с.

11. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры. Москва, "Классика XXI", 1999, 232 с

12. Терентьева Н.А. Карл Черни и его этюды. Москва, "МГК", 1999, 125 с.

Saytoqrafiya:

13. Azərbaycan Milli Kitabxanası

URL:[http://www.anl.az/down/meqale/ameanax_axtarishlar/2021/01/771423\(meqale\).pdf](http://www.anl.az/down/meqale/ameanax_axtarishlar/2021/01/771423(meqale).pdf)

14. Musiqinin elektron kitabxanası. URL:<http://library.musiqi-dunya.az>

15. “Musiqi dünyası” Azərbaycan Beynəlxalq Elektron Elmi Musiqi Jurnalı
URL:<http://www.musiqi-dunya.az>

ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТЮДНОГО ЖАНРА

Кулиева Ульвия Ельбрус кызы

Резюме

Этюд – инструментальная пьеса, основанная на использовании определенного технического приема исполнения и написанная с целью совершенствования мастерства исполнителя. Этюды, созданные выдающимися композиторами в разные исторические периоды имеют большое художественное и техническое значение в процессе обучения игре на фортепиано.

В представленной статье рассмотрены особенности жанра этюда, подробно исследована методика его преподавания.

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE ETUDE GENRE

Khulieva Ulviyya Elbrus

Summury

An etude is an instrumental piece based on the use of a certain technical method of performance and written with the purpose of improving the performer's skills. Etudes created by outstanding composers in different historical periods have great artistic and technical significance in the process of learning to play the piano.

This article examines the features of the etude genre and examines in detail the methods of its teaching.

Rəyçi: müəllim Məmmədova Fəridə

*Gdu-nun “Musiqi fənləri” kafedrasının 28 oktyabr 2024-cü il tarixli kafedra iclasın 5 saylı protokolu
Daxil olma tarixi 31 noyabr 2024-cü il*